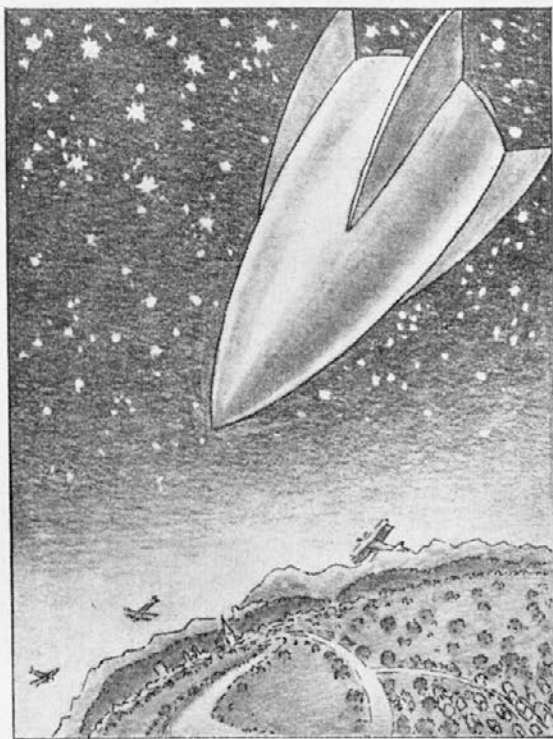

Hotel sem mu nekaj reči, pa sem rajše molčal. Stopil sem h deski s stikali in premaknil stikalo za zaviralno raketo. Vsi smo zleteli proti stropu. A kaj, spodaj ali zgoraj, sedaj imamo po dolgem času zopet enkrat občutek teže. V tej zmedi mi je dr. Lorenc stisnil roko, Kačar me je pričel objemati in celo na obrazu profesorja Spake sem opazil prijazen smehljaj.

Sedaj stojimo zopet izmenoma pri periskopu in opazujemo Zemljo, ki postaja vidoma večja. Če ne bi potrebovali pogonskega sredstva za pristanek na Zemlji, bi jo še hitreje rezali. Razpoloženje je izvrstno, smo kot razposajeni otroci, ki se peljejo na počitnice, domov, domov! V tem razpoloženju bi leteli tudi na Mars, toda kaj naj počne človek na Marsu?

Zapisnik smo nekoliko popravili. Vnesli smo vanj tehtne vzroke, ki so nas prisilili k povratku. Pogubonosni učinek kozmičnih žarkov, bombardiranje meteoritnih kamnov itd., to nam je dalo povod, da smo morali po precejšnji izgubi pogonskega kuriva spremeniti smer letenja. Napisali smo tudi, da nam je odpovedala »kanalizacija«, ki jo bomo nekaj ur pred pristankom sami ustavili. Vse se da napraviti, če ima človek trdno voljo vrniti se domov.

Glavni vzrok: da namreč človek z Zemlje nima prav ničesar iskati na Marsu in da je navzlic vsemu najlepše le na Zemlji, smo pa izpustili.

RUDOLF DOSTAL:

STARE SLOVENSKE NARODNE ŠEGE, NAVADE IN VRAŽE

Stari Slovani so delili leto na dvoje: na poletje in zimo. Leto se je začelo z zimo, a zima ob času, ko se začne krajšati dnevi. Razlika med zimo in poletjem je velika, skoraj toliko, kakor med smrtjo in življenjem. Narava se veseli, a naenkrat nastane mrtvaška tišina, bel praf ognje zemljo. Narava zaspi, pred snegom in ledom beži veselje in življenje, smrt vlada na zemlji.

Že stari narodi so slavili prihod pomladi z veselo godbo, petjem in plesom. Boginjo pomladi so vozili v slavnostnem sprevodu, ji darovali in ji s cvetjem posipali pot. Na podoben način, z raznimi šegami in navadami, so praznovali tudi ostale izpremembe v naravi. Tako je bilo skozi dolga stoletja, in marsikaj je ostalo do današnjih dni. Kakor narodne pesmi, pravljice in pripovedke, tako so tudi narodne šege, navade in

vraže popolno in verno ogledalo življenja in bitja vsakega naroda ter njegov duhovni obraz, ki ga odkriva, kaže in razodeva ob praznovanju raznih praznikov. Mnogo narodnih šeg, navad in vraž je nastalo deloma v prvotni poganski, deloma pa tudi pozneje, v krščanski dobi. Prehajale so iz roda v rod, v bistvu pa so prastare; njihove posebnosti in prvine so se ohranile prav do današnjih dni.

Božič

Že stari Slovani v predkrščanski dobi so praznovali božič kot zimski veliki narodni praznik, zimski sončni kres, čas, ko začenja dan rasti. Pozneje, v dobi krščanstva pa je postal ta zimski praznik vir in temelj cerkvenih svečanosti, na katere je še dolgo časa vplival poganski kult, seveda v spremenjeni obliki. Krščanska cerkev

je sicer zatirala stare malike, vendar pa je morala zaradi tradicije in svobode glede starih narodnih šeg in navad v marsičem popuščati. Papež Gregor Veliki je odredil, da naj se krščanski prazniki prilagodijo poganskim in jih kolikor mogoče posnemajo. Tako je bil stari poganski zimski sončni kres spremenjen v krščanski narodni božič.

»Božič« je zmanjševalna beseda od »bog« in pomeni »mali ali mladi« bog. Uvod v božične praznike je sveti večer, ki mu v Beli Krajini pravijo »badnik« ali »badnji večer« (od »b deti«). V Beli Krajini spečejo za božič štiri hlebe: prvega iz pšenice, ostale mešane z ržjo. Prvi je lepo okrašen z oblikami ptičev, cvetic itd. Imenuje se »božičnik« in ima obliko sita, kamor ga vtaknejo, preden ga denejo v peč. Na sv. večer prinese gospodinja, ko je že vse odšlo spat, hlebce na mizo, belega v sredo, in jih tako pusti čez noč. Narod smatra s tem hlebe posvečene. Beli hleb pomeni božje dete, trije črni pa so sveti trije kralji. Na sv. dan zjutraj nesejo cele hlebe v kamro ali klet. Ta šega se ponavlja na Štefanovo in Novo leto, ko hlebe razrežejo. Prvi del dobi domača družina, drugi del »blago«, t. j. živina, tretjega pa znanci, prijatelji in sosedje. Božični kruh je narodu simbol miru. — O poprtniku ali poprtnjaku piše tudi Valvasor v svojem znamenitem delu »Die Ehre des Herzogthums Crain« (Slava vojvodine Kranjske). Tam navaja boga Boxitiusa, ki so ga častili stari Slovani, odtod naj bi bil naš »božič«. Tudi so že takrat praznovali »terie bositschie«, tri sv. večere. Že tedaj so delali potice. Poprtnik so polagali vsak sv. večer na mizo. Nekje ga je duhovnik prihajal blagosloviti, drugod pa so ga sami pokropili z blagoslovljeno vodo. Nato je družina sedla k mizi in jedla poprtnik. Še piše naš slavni zgodovinar, kako so hodili davni predniki na sv. večer med polnočnico za oltar poljubovat pateno, ki so jo imenovali »boshia miseza«. Kadar je bil sv. dan na petek, so ljudje po polnočnici hitro tekli domov, jedli meso in nato vlekli otroke za ušesa, da bi si zapomnili, kdaj so smeli v petek jesti meso.

Štajerski Slovenci sicer niso poznali poprtnjaka, ko pa so prihajali od polnočke domov, so zbudili vso živino, tudi kokoši. Nato so dali konjem in govedu jesti. Pred kravjim hlevom so ustrelili z blagoslovljenim smodnikom, da ne bi čarovnice imele moči do krav. Tudi Kranjci, zlasti v ribniški dolini, so dajali opolnoči živini detelje, to pa zato, da ne bi živina, ki se je vso noč pogovarjala, tožila, da strada. Ko so se vrnili iz cerkve, so pokladali živini in govorili: »Naj ima tudi živina del svete maše!« Ponekod so pekli za živino poseben hlebec. Koroški Slovenci so dajali živini poleg belega kruha tudi posvečene soli. Da so krmili živino z božičnikom, so delali zato, da bi se živina

bolj redila. V Prekmurju sicer nimajo božičnika, pač pa dajo na Božič zjutraj pod mizo v košari ali v kaki drugi posodi vsakovrstnega semena. Od tega dajo opoldne kokošim jesti. Pod mizo dajo tudi tikev (bučo), da bi se svinje rajši hranile, nato pa pluzno železo in črtalo, da bi bila zemlja rodovitnejša, pa še bič, koso itd. Na mizo postavijo dve stolici. Prvo pritrdijo z žebli, spodaj natrosijo seno, v seno pa denar, ki ga darujejo po sv. Treh kraljih siromaku. Po obedu zgrnejo zgornji prt, v tisto stran bodo hodile vse leto kure. Prihodnji dan znosijo vse z mize; kar je pod mizo, pa vse ostane, da bi bil v novem letu boljši pridelek.

Na Sveti večer je tam posebna jed, repenjača. Na testo se posipa repa, ki jo potresejo z makom in dobro polijejo z medom, a brez masti. Tako se ponavlja v večih plasteh, da naraste gibanica v devet gub.

Koleda je bila stara poganska in tudi slovanska šega, ki je trajala po navadi od božiča do sv. Treh kraljev. Cerkevni zbor l. 1691. je prepovedal kristjanom koledo, češ da so se v takih primerih godile nedostojnosti. Ženske so plesale očitno in pohujšljivo, moški so se oblačili v žensko, ženske pa v moško obleko. Točili so vino, na ves glas so se krohotali in častili poganskega boga Bakhā. Po krščanskem vplivu se je poganska koleda prelevila, pokristjanila in pocerksenila. O koledih piše tudi Valvasor, in sicer, da so hodili od Miklavža do Svečnice fantje in možje v skupinah po šest, sedem, pa celo po petnajst, ter peli po hišah in pobirali darove. Nabrani denar so hranili do Svečnice, takrat pa so si kupili voska in naredili mnogo tankih svečic. Po tri so spletli in take kite navezali na vrh visokega kola, da so visele navzdol, kar je bilo podobno košari. Vse je bilo okrašeno z zlatimi, srebrnimi in svilenimi trakovi, zvezdami itd. Naš domači zgodovinar poroča, da je tak kol v širino tako narastel, da sta ga dva moža komaj objela. Nastalo je celo tekmovanje, katera vas bo prinesla na svečnico večji kol k blagoslovu. Vosek so nato prodali in si denar razdelili med seboj.

Že stari Slovani so verovali, da se je dvakrat na leto »odpiralo nebo«, zato je bilo dvakrat »narodno bdenje«. To je bilo o prvem božiču in konec dvanajstdnevne dobe, to je na »bogo javljenje« ali o naših sv. Treh kraljih. Tako so tudi Slovenci verovali, da se o božični noči opolnoči odpira nebo. Vsaka želja se izpolni v trenutku onemu, ki to vidi. Štajerski Slovenci pa so čakali na ta čudež o sv. Treh kraljih. V šegavi Beli Krajini pa tudi ta narodna šega ni bila brez primesi šaljivosti. O tem priča narodna pripovedka: Bila je uboga žena, ki je tudi slišala o odprtih nebesih. Gledala je skozi okno, molela glavo venkaj in čakala, kdaj se bo zgodil čudež. In ko ga je dočakala, je hotela naglo izreči željo: »Bog mi daj

debelo kravol« Razburjeni ženici pa se je za-
reko: »Bog mi daj debelo... glavo!« Pri tej
priči ji je narasla glava za škafovelika. Pri oknu
so morali odbiti kos zidu, da je mogla nazaj v
sobo. Do smrti pa je nosila debelo bučo.

Povsod po slovenskih deželah, pa tudi pri
ostalih Jugoslovanih, je bila vraža, da na sveti
večer opolnoči govori živina, zlasti govedo.
Pogovarja se o bodočnosti domače hiše, pa
tudi o svoji bodočnosti. Kdor hoče slišati in ve-
dети, kaj govori živina v tej noči, mora imeti
pri sebi praprotno seme od kresa, ter mora iti
skrivaj poslušat v hlev ali pa nad hlev. Dolenjci
pravijo, da sliši živino le nedolžen človek, ki
so mu nevedoma vsuli praprotnega semena v
škorenj. Hudomušni Belokranjci pa pravijo, da
ni treba za to nikakega praprotnega semena,
temveč le zdravih ušes. Ponekod odločno odsve-
tujejo, da bi kdo na sveti večer poslušal živino.
Zakaj gorje onemu, ki bi se predrznil in bi ži-
vina to opazila, ta ne bi ušel hudi nesreči! Na-
rodna priča pripoveduje, da je kmet na sveti
večer povedal družini, da bo šel poslušat v hlev,
o čem in kaj bo govorila živina. Poredna hlapca
sta se domenila in skrila pod jaslji. Ko je prišel
vražjevrni gospodar v hlev, je zabrundal hla-
pec hlapcu v izpremenjenem glasu: »Kaj pa si
nocoj tako klavern?« — »Kako bi ne bil kla-
vern,« je odgovoril isto tako drugi hlapec, »ko
pa bova morala letos voziti gospodarja na po-
kopališče.« Te volovske besede so ubogega go-
spodarja tako pretresle in potrle, da je od veli-
kega strahu težko zbolel in kmalu nato umrl.

Božične narodne vraže pripovedujejo tudi o
čarovnicah. Na Primorskem pravijo, da
je tisti, ki je vzel k polnočnici tri zrna pisanega
graha in trinožni stolec iz deveterega lesa ter se-
del nanj pred cerkvena vrata, videl in spoznal
vse čarovnice. Štajerski Slovenci, zlasti
Prleki, so imeli tudi določen čas za izdelavo
takega stolca. Začeli so ga delati na god sv. Lu-
cije pred svitvom in so nadaljevali delo vsako
jutro zgodaj do božiča. Nato pa so morali za-
nesti stolec k polnočki in med mašo na njem
klečati. Tako so videli med povzdigovanjem vse
čarovnice, ker so imele medtem proti vratom
obrnjene obraze. A gorje onemu, če ni po kon-
čani maši hitro ušel iz cerkve! Če bi ga bile
čarovnice dobile v pest, bi ga zmele v sončni
prah. Ta vraža obstaja še drugod v slovenskih
krajih. Kdor je izdeloval tak čarovni stolec, ni
smel izpregovoriti niti besede. V Banji Luki
je kmet delal tak stolec, pa so ga čarovnice ho-
dile vpraševati, čemu ga dela. Kmet pa ni niti
črhnil in je potem pri polnočnici zares videl s
stolca vse čarovnice, ki so se med povzdigova-
njem obračale nazaj. Silile so vanj, pa mu niso
mogle do živega, ker se ni premaknil s stolca.
Na Štajerskem so imeli vražo, da je videl
čarovnice tisti, ki je prišel k polnočnici prvi v
cerkev in vrgel krajcar v večno luč.

Naši predniki so bili mnenja, da je božična
noč za kopianje zakladov prav tako pri-
pravna kakor kresna noč. Na Igu je bila na-
stopna vraža: Na sv. večer opolnoči je moral
iti človek na razpotje in narediti ris z leskovo
šibo, blagoslovljeno na cvetno nedeljo. Če je
pokleknil sredi risa in zažvižgal, se je prikazal
hudič. In če ga je človek vprašal, kje je zaklad,
mu je povedal. A tisti človek je moral imeti s
seboj »črne bukve« ter mu je moral brati iz
njih. Dokler je bral, je slišal strašno grmenje
in treskanje ter videl okoli sebe grozovite stva-
ri. Če se ni dal zastrašiti in je prebral vse bukve,
je dobil zaklad. Če pa se je dal prestrašiti, ga
je vzel hudič.

Tudi je bila vraža, da na sv. večer izvira iz
studenca srebro in zlato. Okoli Stične pra-
vijo, da je lahko postal srečen tisti, ki je prišel
o pravem času pred polnočnico k studencu. Ta-
ko srečen je bil nekoč mož, ki je o pravem času
prišel k studencu pit. Ko je zajel vodo, je bil
korec poln zlata in srebra. Na Dolenjskem
je bila tudi vera, da se na sv. večer voda v po-
tokih izpremeni v najboljšo vino, pa le za nekaj
hipov. Zal je bil neznan pravi čas, da bi se
ljudje napili sladke kaplje in si napolnili z njo
sode.

Valvasor piše, da je prinesel v njegovem
času vsak gospodar na sv. večer v hišo velik
panj, lesen čok, ki ga je vrgel v ogenj. Pri ve-
čerji so domači dajali tlečemu panju po eno
žlico ali košček od vsake jedi, ponujali mu ter
ga silili, da naj je. Ze zgodovinar sam pripomi-
nja, da je bila ta navada ostanek nekdanjega
poganstva, ko so ljudje še žrtvovali domačim
malikom. Duhovščina je na vso moč zatirala ma-
likovalsko šego ter jo v cerkvi javno grajala in
obsojala, a je dolgo časa ni mogla popolnoma
zatreti. Ljudje so ostali trdovratni in se izgo-
varjali, da ne bi imeli vse leto sreče, če bi opu-
stili starodavno navado. Goriški Slovenci
so dolgo časa ohranili ta stari običaj, ki mu pa
seveda niso več vedeli pomena. Na sv. večer so
devali panj, ki so ga imenovali »božič«, na
oganj ter ga kurili kakor navadno poleno. Okoli
ognjišča sedeč so molili, prepevali svete pesmi
in ponujali »božiču« iz majolik vina, s katerim
so ga tudi polivali. Ta starodavna narodna vra-
ža je bila in je deloma še dandanes v navadi
pri ostalih Jugoslovanih.

V mnogih krajih je še zdaj navada, da na tri
sv. večere, t. j. za božič, Novo leto, in sv. tri
kralje hodijo in kropijo z blagoslov-
ljeno vodo v hiši, hlevu in gospodarskih
poslopih. Ta navada izvira iz prastarih časov,
ko so s tem odganjali sovražne bese in čarov-
nice. Gospodinja obhodi vse prostore in prena-
ša ponvico, iz katere se kadi dim špajke in bri-
nja. Gospodar pa kropi z blagoslovljeno vodo
vse predmete v hiši, gospodarsko orodje in ži-
vino v hlevu.

Splošno razširjena je bila navada, da so si ljudje na sv. večer prerokovali svojo bodočnost. V mnogih krajih vlivajo še dandanes, zlasti dekleta, raztopljen svinec v vodo in si prerokujejo po svinčenih oblikah, kaj in kakšen bo njihov bodoči mož. Ponekod uporabljajo namesto svinca tudi vosek. Na Notranjskem so vlivali na sv. večer, preden so šli k polnočnici, jajca v kozarec vode, ter so prihodnje jutro gledali oblike in iz njih prerokovali. V raznih krajih je bila vraža, da je bil v novem letu mrlič v hiši, če je na sv. večer ugasnila luč brez pravega vzroka. Na Črnem vrhu je bila vera, da je moral umreti v teku leta tisti, komur se je videla na sv. večer, ko je prišel duhovnik v hišo, na steni senca brez glave. V nekaterih krajih imajo vero, da cveto v božični noči cvetice pod snegom. V Beli Krajini pravijo: Če je na sv. večer človek sam kje pod milim nebom in sliši strel v zraku, pomeni to, da bo vojna; če pa sliši, da žagajo in skobljajo deske pod nebom, pomeni to hudo bolezen in številno smrt. V Metliki je bila vraža: Kdor bi se na badnik ali pa kasneje, dokler je božičnik na mizi, naslonil s komolcem na mizo ali pa celo sedel nanjo, tistemu bi se spustili tvori po komolcu ali pa po zadnjici.

Ljudje si prerokujejo še dandanes, kakor nekdanj, tudi vreme, tako n. pr.: Kakršno vreme je dvanajst dni od sv. Lucije do božiča, takih bo vseh dvanajst mesecev v novem letu. — Štajerci pravijo: Če je božična noč svetla, bodo v prihodnjem letu žitnice in kleti prazne. — Koroški Slovenci v Rožu pa: Če je božična noč svetla, bodo temni skednji in »svetli« (prazni) »košti« (kašče); če pa je noč temna, bodo »svetli« skednji in temni »košti«. — V Beli Krajini: Zelen božič, bel vuzem. — O božiču zeleno, o Veliki noči sneženo. — O božiču pred vrati, o Veliki noči za pečjo. — Na badni dan je treba vino zatakati, drugi dan, na božič, pa se mora pogledati, če je okoli pilke suho ali mokro. Če je mokro, bo dobra vinska letina; če je pa suho, bodo suhi v jeseni tudi sodi. — Svetla, jasna božična noč kaže slabo letino in nesreče. — Duše tistih, ki umro na sveti dan, gredo naravnost v nebo. — Na sv. večer hodijo v naših krajih dekleta v mraku na dvorišče po drva. Katera jih naglo pobere ter prinese v kuhinjo »na pare«, se bo še tisto leto omožila. Ta običaj je tudi v Prekmurju. — Med koroškimi Slovenci je tudi navada, da divji lovci na sv. večer vlivajo svoje krogle.

Staro in novo leto

Stari narodi so računali dan od večera do večera ali od sončnega zahoda do zahoda. Zato so začenjali praznovati razne praznike, kakor božič, veliko noč, kres itd., že na večer pred temi dnevi. To velja tudi za staro leto. Zadnji dan v letu se lepo in pravilno imenuje »staro leto«, a ne Silvestrov dan ali večer.

Ponekod se je ohranila starodavna navada, da hodijo ljudje na staro leto proti polnoči iz vasi na take mejnike, kjer se strinja troja meja med vrta ali med poljem, devajo molče noge nanjo, nogo na nogo, poslušajo, kaj se čuje, ter se vračajo nato tudi molče domov. Šele doma lahko spregovorijo in povedo, kaj so slišali. Če je kdo slišal n. pr., da v kaki hiši tolčejo ali režejo drva, ali da se kdo joče v njej, pomeni to, da bo v oni hiši še to leto smrt. Če sliši godbo, bo svatba. Če pa sliši, kakor bi se zrušilo kako poslopje, pomeni to, da bo ogenj v tisti vasi, iz katere se to sliši. V Beli Krajini pravijo: »Če hočeš zvedeti, kaj se bo godilo v novem letu, zlezi na staro leto zvečer na kakšen plot, na sebi pa ne smeš imeti nič železnega, niti ključa, niti železnega gumba na suknjiču, niti žebnja na škornjih. Taka hoja na mejnike o polnoči ni brez velike nevarnosti, zakaj včasih prihajajo mrtveci brez glav in do smrti preganjajo one, ki poslušajo.«

Druga stara šega je bila, da so si pripravili praprotovega semena na ta način, da so pogrnili v stelniku pod steljo bel robec ali platno. Tisti so lahko slišali na staro leto, ko »se deli leto od leta«, kako se govedo pogovarja in prerokuje bodočnost domačim ljudem, posebno gospodarju, pa tudi govedo med seboj. — Goriški Slovenci pravijo, da zve vse zgodbe bodočega leta tisti, ki gre na staro leto zvečer tako daleč od hiše, da ne sliši petelina peti. — Če gre kdo na staro leto, pa vzame sosedu skrivaj sena za svojo živino, bo njegova debela, sosedova pa mršava.

Dekleta, ki bi rada zvedela, da li jim je namenjen za novo leto ženin ali ne, mečejo nekod na staro leto pred polnočjo čevljev čez glavo proti vratom nazaj. Če se obrne čevljev s prednjim koncem proti vratom, pomeni to, da pojde deklet pred letom kot nevesta iz hiše; če pa se obrne čevljev s prednjim koncem v sobo, bo ostala še doma. Ravno tako v isti namen in z isto razlago, toda z nogo čez glavo proti vratom nazaj mečejo dekleta brezpetnik ta večer tudi po Gorenjskem in po Štajerskem. Čevljev mečejo stoječ, ali pa tudi na tleh sedeč. Na Goriškem mečejo brezpetnik po stopnicah v nic, čez glavo nazaj, in to od zgoraj dol. Če pade brezpetnik pod spodnjo stopnico, bo poroka še tisto leto; če se ustavi na zadnji stopnici, drugo leto itd. V Rožu na Koroškem mečejo dekleta ali fantje čevlje ali coklje med hišnimi vrati stoječ v hišo nazaj. Če obleži čevljev ali coklja s prednjim koncem proti vratom, pojde deklet ali fant od doma. Hlapcem in deklam kaže lega čevlja, kam, v katero stran bodo šli še pred letom iz hiše v novo službo. — Pri Štajerskih Slovencih se je ohranila starodavna navada, da hodijo na staro leto zvečer gledat v hišo skozi srednje okno ali pa skozi okno od južne strani pri polnočnem povzdigovanju. Med tem vidijo

vse one, ki bodo morali v novem letu umreti. V nekaterih krajih gledajo v isti namen ta večer skozi ključavnico v cerkev. Skoro povsod Slovenci kropijo z blagoslovljeno vodo, pa tudi pokadajo s kadilom, kakor na božični večer, po hišah, hlevih in ostalih gospodarskih poslopih.

Stari Slovani so začenjali novo leto o božiču, t. j. o zimskem kresu, ko pričanja dan rasti. To naziranje potrjuje dejstvo, da se nekatere božične narodne šege in navade ponavljajo o novem letu, božiču, dasi niso v nobeni zvezi s tem krščanskim praznikom. Srbi imenujejo novo leto še zdaj: mali božič. Novi, gregorijanski koledar je vzrok, da so se nekateri izmed teh običajev pomikali od božiča do sv. treh kraljev, vendar pa pri tem ni doslednosti. Novemu letu pravijo Beli Kranjci po hrvatskem vplivu tudi: mlado leto.

V Beli Krajini so hodila dekleta na Novo leto precej po polnoči k studencu po vodo. Katera je odnesla prva vodo, je zgradila studenec s trnjem ali s kamenjem, da ne bi mogla ostala dekleta zlahka do vode. Tiste, ki so prišle kasneje, so dražile ono, ki je prva odnesla vodo: »Ti si staro vodo odnesla domov, a me smo novo.« O tej, ki je prva prišla in odnesla, so tudi pravili, da se bo tisto leto prva omožila. Dekleta so donašala ta dan tudi darove vodi ali studencu, n. pr. kruha, jabolka, orehov itd. Ona, ki je prišla prej, je vrgla jabolko, ki je bil vanj zataknen rožmarinov šopek, v studenec, da bi laže in hitreje dobila moža. Tudi na Štajerskem so hodila dekleta na Novega leta dan vodi darovat. Vsaka je stopila do studenca, vrgla vanj kak denar, pa govorila: »Ljuba vodá! Jaz ti darujem od dná do dná, sem za moža že dosti godná.« — Drugod je bila starodavna navada, da so hodile ženske na Novo leto opoldne k studencu po vodo. Napolnile so vedra, jih postavile hkrati na glavo ter šle prepevajoč in plešoč na vaški trg. Pred njimi je korakal možki in brenkal na kitaro ali tamburico, poleg njega pa je ženska zvenkljala z bobničema. Ko so prišle ženske v vas, so se vstopili možki okoli njih v krog. Ženske pa so začele plesati, pri tem pa so držale vedra zmerom na glavi in polivale možkim obraz z vodo do zadnje kaplje.

Po narodni veri je prinašala ženska, zlasti stara, na Novega leta dan nesrečo, če je prišla prva v hišo, ali če jo je kdo prvo srečal. V Beli Krajini so naročali že na staro leto sosedje drug drugemu, da naj pride na Novo leto rano zjutraj možki v hišo. Zato so ga potem pogostili. Če je prišla na Novo leto najprej ženska v hišo, potem so obroči čez leto pokali na posodah, kadeh in sodih. — V Beli Krajini so dajali na Novo leto blagu (živini), vsaki glavi po kos župnika (božičnika) pa tudi kruha in soli, zato, da bo vse leto zdrava. — V Rožu na Koroškem je ponekod še stara šega, da pojedjo na Novo leto drugi hleb kruha izmed treh hlebov, ki so

jih postavili že na sveti večer na mizo. Na sveti večer namreč prinesejo tri hlebe kruha na mizo in zraven še enega iz slabše moke. Prve tri postavijo v trikot, v sredo pa križ in svečo. To ponoči Bog blagoslovi. Prvi hleb pojedjo na sveti dan, drugega na Novo leto, tretjega pa na sv. tri kralje. Od navadnega kruha, ki je ležal izven trikota, pa dobi vsako živinče en kosček.

V raznih krajih imajo na Novo leto tudi različne šege, navade, vraže in reke, n. pr.: Če je prvorojeno dete v župniji ženskega spola, bo župnik še tisto leto umrl. — Če si dobil pri kakršnikoli igri, boš dobival vse leto. — Če imaš na Novo leto dolg, se ga ne iznebiš vse leto. — Če si ta dan vesel, boš vesel vse leto. — Kdor zgodaj vstane, bo vse leto zgodaj vstajal. — Če luči v cerkvi mirno in lepo goré, tedaj bo leto dobro, mirno in rodovitno; če pa plapolajo in slabo goré, bo leto slabo in viharno. — Katero dete je tepeno na Novo leto, bo tepeno vse leto. — Kdor pride najhitreje od službe božje domov, ta bo najhitrejši vse leto. — Kdor na Novo leto pade, umrje še tisto leto. — Itd. Po raznih znamenjih se prerokuje za Novo leto tudi vreme. Tako n. pr. bo lepa žetev, če ta dan sonce sije.

Velika noč

Vsako leto vzbuja Velika noč, ali kakor pravijo vzhodni Slovenci, Vuzem, ko slavi narava svojo zmago nad zimo in temo, v človeških srcih čustvo veselja in radosti, vir novega, svežega življenja in poguma ter mlade, upa polne samozavesti. V starih časih so ljudje praznovali Veliko noč še mnogo bolj slovesno kakor dandanes, in to dalje časa, do osem dni. V tem času so zaprli sodišča, izpustili je jče kaznjence, osvobodili sužnje, darovali revežem miloščino ter se popolnoma vdali velikonočnemu uživanju in veselju. Po narodni veri poskoči vzhajajoče sonce na velikonočno jutro trikrat od veselja nad vstajenjem Gospodovim. Ljudje, zlasti otroci, so pričakovali na kakem hribu sončni vzhod in v svoji domišljiji so to tudi zares videli. Marsikje se to godi še dandanes. Tako se družijo kult narave in pomladi z verskim kultom Velike noči.

Praznovanje Velike noči se začinja prav za prav že na Cvetno nedeljo, ko ljudje prinašajo v cerkev butare in oljke k blagoslovu. Butare, okrašene s pisanimi trakovi ter obložene s pomarančami in jabolki, so bile ponekod tolike, da jih je nosilo po več fantov in so se dotikale cerkvenega stropa. Kaj rad se je razvil v takih primerih med poedinimi skupinami iz zavisti prepri in pretepa, tako da so večkrat odnašali domov popolnoma oskubljene in razmršene butare.

Uvod v praznovanje Velike noči je bil post, v starih časih splošno v navadi in zelo strog. Razen nedelj in praznikov ljudje v vsem postnem času niso uživali s svinjsko mastjo zabelje-

nih jedi. V marsikateri vasi pa od srede do sobote velikega tedna ljudje niso imeli niti zajtrka niti južine. Najbolj so se postili na veliki petek, ko razen malo prežganke niso užili ničesar. Na veliki četrtek so marsikje jedli koprive kot sredstvo proti čarovnijam, drugod so jih nabirali in spravljali na podstrežje kot pomoč proti streli. Izjema posta je bila ponekod le v soboto, ko so dobivali posli po kosilu štruklje. V mnogih krajih je bila navada, da so veliki teden, zlasti na veliki petek, posebno bogato obdarovali občinske reveže. Tako je dobil n. pr. v loški okolici prvi berač, ki je prišel na veliki petek zjutraj v hišo, vrečico moke, jajca, klobaso, kos svinjine in kruha. Ta dan je bila tudi navada, da so tujcu, ki je prišel skozi vas, prav posebno postregli, češ, da to prinaša srečo.

Od velike srede nadalje čaka mladina v cerkvi, da ugasnejo vse sveče, nato pa začne na dano znamenje na vso moč ropotati z ropotuljami in ragljami ter razbijati po zabojih, plotih in raznih lesenih predmetih. To razbijanje naj posnema vpitje in razgrajanje Judov: »Križaj ga!« Na kmetih tudi pravijo, da otroci s tem »Boga strajajo«.

Veliki četrtek, pravijo, je tako velik praznik, da ta dan Bog blagoslovi vso naravo in dobi celo jajce v kokoši svoj blagoslov. Na veliki četrtek so nekdanj v mnogih krajih že zjutraj okrasili znamenja na poljih z bršljinom in smrečjem, doma v sobah pa svetniške podobe z lavorovimi vejicami in palmovimi šopi. Tudi je bila splošna vera, da je veliki četrtek sveti dan narave, zato je ta dan vsaka zelenjava bolj okusna kakor katerikoli dan v letu. Ponekod je bila tudi vražjeverna navada, da so na veliki četrtek znešeno in na veliko soboto blagoslovljeno jajce zagrebali pod rožni grm, češ, da to varuje bližnje hiše pred strelo. Na veliki četrtek in na veliko soboto zjutraj so si v mnogih krajih umivali ljudje s svežo studenčnico, zlasti dekleta, obraz, »da bi ostala zdrava duša in telo« ter da bi bila lepa in čednostna.

Na veliko soboto zjutraj še dandanes otroci prinašajo izpred cerkve »sveti ogenj«, s katerim doma zakurijo, da bi bil dom obvarovan vsake nesreče. Do današnjih dni se je ohranila v naših krajih navada, ki jo omenja že Valvasor, t. j. blagoslovitev jedil, tako imenovani »žegen«, ki se izvrši na veliko soboto popoldne. Dekleta prinašajo v župnijsko cerkev v jerbasih razne jestvine: kruh, kolače, potice, pirhe, gnjat, klobase, pa tudi hrena in soli. Blagoslovljeno sol so ljudje hranili vse leto in so jo imeli kot zdravilo za ljudi in živali. Ponekod hodijo ali se vozijo duhovniki v vasi in sela, kjer blagoslavljajo v podružničnih cerkvah in kapelicah skupno ali pa v hišah velikonočna jedila. V vinorodnih krajih dobi tudi vino svoj blagoslov. Na povratku iz cerkve hitijo dekleta na vso moč urno z jerbasi domov, zakaj imajo vero, da tista, ki bo prva prispela

v domačo vas in se bo prej umila, se bo tisto leto prva omožila. Kmetški fantje, ki jih pri takih tekmah opazujejo, imajo s tem svoje veselje in šale. Ponekod dobi »žegen« tudi vsa živina pri hiši, razen mačke. Ostanek jedil ljudje ne smejo zametavati, temveč mečejo kosti, lupine in ostale odpadke na ogenj.

Pirhi, v Beli Krajini in pri vzhodnih Slovenceh pisanice ali pisanke, so darilo, ki si ga medsebojno poklanjajo v družini, sorodniki in znanci, pa tudi zaljubljeni in zaročenci. Odkod in od kedaj izvira ta navada, se ne da doznati. Že stari narodi so imeli gladko in okroglo jajce za simbol sreče, rodovitnosti in novega življenja. V srednjem veku že je bila navada, da so se ljudje med seboj obdarovali s pirhi, jajče lupine pa so na drobno strli, ker so bili mnenja, da cele lupine prinašajo čarodejstvo in nesrečo v hišo. Pirhe darujejo dekleta svojim izvoljenecem, in sicer po eno, tri, pet itd., nikdar pa ne na pare, ker bi to pomenilo, da je dekle oddalo svoje srce drugemu. Tudi je bila nekdanj navada, da so dekleta, ki so se po Veliki noči poročila, dajala svojim zaročencem darilo: na okno so polagala tri pirhe in nov, svež robček. Če pa dekle snubca ni maralo, je dejala na okno prazno posvalkano vrečico. S pirhi se o Veliki noči tudi igrajo, zlasti mladina: pirhe »sekajo« z novci po dogovoru. Komur ostane jajce celo, dobi oba pirha. Drugod trkajo s pirhi ali jih trkljajo po poševni ploskvi.

V starejši dobi je bila navada, da se je na veliko soboto zvečer zbirala mladina, pa tudi odrasli ljudje, pri gorskem potoku, kjer so zaje mali vodo. Pripisovali so ji zdravilno moč, zlasti za oči. Spotoma niso smeli črhniti niti besede. Šele po vrnitvi, ko so bili prestopili domači prag, so smeli spet govoriti. Ta večer so škropili tudi živino, da bi se je ne lotile bolezni.

Na veliko soboto popoldne je še dandanes v navadi velikonočna procesija. Ponekod, zlasti na Koroškem, se je vršila procesija zvečer ob svitu luči in plamenic. Ko je bila končana, so zmetali plamenice zunaj na polju na kup, ter pri tem streljali s pištolami in možnarji. Drugod so ta dan zvečer po procesiji — ali kakor narod pravi: po Vstajenju —, ko se prikažejo prve zvezde na nebu, zažigali grmade, ki so jih fantje znosili na veliki petek po gorskih bregih. Pri tem so prepevali velikonočne pesmi ali pa molili, zato so imenovali take kresove tudi »prošnje ognj«.

V gorskih vaseh so nekdanj dekleta in žene vstajale na velikonočno nedeljo na vse zgodaj, šle ven na polje ter postavljale na vogle njiv in travnikov majhne križce. Vsakemu križcu so dodale jajčjo lupino, napolnjeno z blagoslovljeno vodo iz treh župnij. Taki križci naj bi obvarovali zemljo in posestvo vseh nesreč in čarovnij. — Če je bilo o Veliki noči lepo in milo vreme, so se zbirali na velikonočno ne-

deljo in ponedeljek popoldne mladi in stari na vaškem trgu pod lipo, zlasti na Koroškem. Igrali so razne igre ter poslušali povesti in pravljice, ki jih je zgovorna stara žena bajala mladini.

Naš narod je izražal svoje velikonočno čustvo- vanje tudi v pesmih. Od številnih narodnih velikonočnih pesmi bodi kot primer zelo značilna in ena najlepših, štajerska iz ljutomerskih goric:

»Marija je po polji potvala,
srečala je srečala
cimermane tri.
»Kaj delate, kaj delate,
cimermani vi trije?«

»Mi delamo, mi tešemo
križ za Jezusa.«
»Le delajte, le delajte
prav tenko in drobno,
da Ježušova mantra
tim ležiša bo!« itd.

Nato sreča Marija po vrsti: tri tišlarje, ki gla- dijo križ, tri kovače, ki kujejo žeblice, in tri de- klice, ki pletejo krono. Vse te Marija prosi, da naj delajo

»prav tenko in drobno,
da Ježušova mantra
tim ležiša bo.«

(Drugi del članka v prihodnji Pratikli)

Inž. FRANC DOLENC:

NAPADI IZ ZRAKA V BODOČI VOJNI

Kljub raznim mirovnim in razorožitvenim kon- ferencam se vse države oborožujejo in priprav- ljajo na vojno po starem načelu: »Če hočeš imeti mir, se pripravi na vojno«. Za vojne namene se trošijo milijarde in vsak stremi za tem, da bi prekosil soseda. Zato ni nihče porok, da ne bo tudi naša država, ki je znana po svoji miroljub- nosti, nekega dne prisiljena, braniti svoje meje pred grabežljivim sovražnikom.

V prejšnjih vojnah je pretela smrtna nevarnost le vojaku na bojišču, v današnji dobi pa je v primeru vojne v nevarnosti vsak prebivalec voj- skujoče se države, pa naj živi v še tako oddal- jenem kraju. Vzrok temu je velikanski razvoj vojne tehnike in predvsem letalstva. Pred 20 leti se je ves svet divil letalcu, ki je preletel morsko ožino med Anglijo in Francijo. In danes? Polet preko Atlantskega oceana komaj še vzbuja zani- manje čitatelja časopisov. Bojna letala se izpo- plnjujejo od dneva do dneva in so dosegla to, kar bi se pred nekaj leti zdelo še nemogoče. Za nas je važno dejstvo, da lahko letala za bom- bardiranje nosijo po več tisoč kilogramov raznih bomb, in to na velike razdalje, kjer jih zmečejo, odnosno s posebnimi pripravami spuščajo na do- ločen cilj.

V primeru vojne bi bila torej v nevarnosti pred napadi iz zraka vsa naša domovina. Napa- čno je mnenje nekaterih brezskrbnežev, ki trdijo, da bo sovražnik bombardiral le večja mesta, do- čim bodo manjša naselja varna. Pomisliti mora- mo na dejstvo, da z bombami težko obložena letala ne morejo pristati, kjer bi bilo to le pre- nevarno. Zato mora vsako letalo pred pristaja- njem odvreči bombe. V primeru, da sovražna le- tala niso imela prilike, zmetati vseh bomb na določen cilj, bodo odvrгла ostanek na povratku domov, seveda še na našem ozemlju. To pa pri- haja zlasti v poštev tedaj, kadar bi naša letala preganjala sovražna. Naravno je, da se bo v ta- kem primeru sovražnik skušal čimprej iznebiti

bomb, ki ga na begu le ovirajo, in jih bo od- vrgel, ne da bi sploh meril. Na ta način padejo lahko bombe tudi na takšne kraje, kjer bi si jih nihče ne nadejal. Baš iz tega razloga je potrebno, da je pripravljen vsak prebivalec naše države na obrambo pred napadi iz zraka in da tudi pozna vse nevarnosti, ki mu prete.

Obramba je dvojna: aktivna in pasivna. Pod aktivno obrambo razumemo delo domače vojske, ki bo streljala na sovražna letala s topovi in strojnimi puškami in jih napadla tudi z lastnimi letali. Omenim naj le, da je vojna tehnika tudi v obrambnem pogledu zelo napredovala. Moder- ni protiletalski topovi streljajo zelo točno in imajo posebne samodelujoče naprave za natan- čno merjenje. Za obrambo pridejo v poštev tudi posebne naprave, ki nam javljajo prihod sovra- žnih letal, naprave za umetno meglo itd. Važnej- ša pa je za nas tako zvana pasivna obramba, ki je nekakšna samoobramba prebivalcev v zaledju. Preden pa se pobleže seznanimo z obrambo, si moramo ogledati orožje, s katerim napadajo so- vražna letala zaledje. Najnevarnejše orožje so bombe. Po učinku delimo letalske bombe v tri skupine, in sicer: razdiralne ali razstrelilne, vži- galne in strupene.

Razdiralne bombe

Že ime samo pove, da te bombe razdirajo. So to nekakšne hruškam podobne posode, napol- njene z močnim razstrelivom. Na zgornjem delu imajo krila, na spodnjem, težkem delu pa vži- galnik, ki se pri padcu na tla vžge in prenese ogenj takoj ali pa šele čez nekaj sekund na raz- strelilno kapico, ki spravi razstrelivo do eksplo- zije. Po velikosti in teži so različne. Manjše, do 20 kg težke, uporabljajo letalci za obmetavanje živih bitij, s srednjimi rušijo stavbe, za rušenje močnih zgradb in utrdb pa rabijo težke bombe, ki dosežejo težo do 1800 kg. Učinek bombe za- visi od njene teže, višine padca ter množine in